

KULTŪRA KAIP EGZISTENCINĖ KŪRYBA

Tomas Kačerauskas

Vilniaus Gedimino technikos universiteto
Filosofijos ir politologijos katedra
Saulėtekio al. 11, LT-10223 Vilnius
Tel. / faks. (370 5) 274 48 66
El. paštas: tomas@hi.vtu.lt

Straipsnyje į kultūrą žvelgiama kaip į egzistencinę kūrybą. Gyvenamasis pasaulis traktuojamas kaip kūrybinė aplinka, kurią nuolat plečia kultūros dalyvis. Iškeliama didžioji tezė, kad kultūros pasaulis yra judri visuma, kur plėtojama egzistencinė kūryba. Egzistencija, pasak autoriaus, skleidžiasi kultūros aplinkoje, kuri išlieka judri tik kaip egzistencinių projektų sąlytis. Iš didžiosios plaukianti mažoji tezė – apie kultūros reiškinių tikrumą (autentiškumą): tik nuolat besiplečianti, t. y. atvira ir nukreipta, gyvenimo visuma yra autentiška arba kultūriškai gyvybinga. Šią tezę autorius argumentuoja tuo, kad meninė išmonė tarnauja kaip egzistencinis veiksnys, o empiriniai faktai iškyla kultūros aplinkoje.

Pagrindiniai žodžiai: egzistencinis projektas, kultūra, aplinka, globalizacija.

Ar žmogaus egzistencija – kūrybiška? Kas yra kūrybinė egzistencija? Kuo pasireiškia egzistencijos kūrybiškumas? Ar kūrybiškumas – egzistencijos pamatinis sandas? Šie klausimai atveda prie būties sampratos egzistencinėje fenomenologijoje, kur individuali egzistencija, veikiama baimės ir rūpesčio, skleidžiasi kaip sambūvis pasaulyje. Kultūros terpė ir yra gyvenamasis pasaulis būnant su kitais. Šis buvimas apima supratimą ir kūrimą: egzistuoja kuriant savo hermeneutinį projektą. Kaip galimas individualus kūrybingas supratimas, jeigu jis skleidžiasi bendroje kultūrinėje aplinkoje, t. y. formuojamas praeinamos (*Gangbare*), anot Heideggerio? Individo hermeneutiniai

siekiai, lemiantys egzistenciją, ir kultūros terpė, kur mes kūrybiškai augame, sudaro dalį ir visumą. Kokia šios dalies ir visumos sąveika? Kaip reikiasi individualus kūrybiškumas niveliuojančioje globalios kultūros terpėje? Ir atvirkščiai: ar šią visuotinę kultūrinę aplinką veikia individualūs siekiai? Tai klausimai ne tik apie individualios egzistencijos vietą visuomenėje, bet ir apie tautinės kultūros kaip dalies bei europinės ar pasaulinės kultūros kaip visumos santykį. Heideggeris pamatine laiko individualią egzistenciją, kultūrą siedamas su praeinančia ir niveliuojančia *das Man* aplinka, kur žmogaus siekiai praranda individualumą. Kita vertus, egzistenciją jam reprezentuoja čia-

būtis (*Dasein*), kuri reiškia sambūvį žmogaus pasaulyje. Panašiai Aristoteliui pirminė substancija išreiškia individualų pradą, bet jis negali apeiti ir antrinės substancijos – visuotinės esmės. Kaip plėtotina ši dalis ir visumos, individo ir visuomenės, egzistencijos ir sambūvio dialektika? Taip atsiveria klausimas apie kultūros, kuriamos ir suprantamos individo visuomenėje, prigimtį. Čia sieksiu į kultūrą pažvelgti kaip į egzistencinę kūrybą, kuri tiek veikiama, tiek pati formuoja gyvenamąjį pasaulį kaip savo siekių ir vertinimų kūrybinę aplinką. Taigi egzistencinės filosofijos fone skleidamas kūrybingo individo ir jo gyvenamosios aplinkos santykį, sieksiu plėtoti kultūros fenomenologiją ir hermeneutiką. Tai leis, pasitelkus kultūros fenomenus, neapsiriboti vien teoriniu diskursu. Pavyzdžius sieksiu interpretuoti pagal pateiktus interpretacinius metmenis ir jie bus nuolat plečiami. Todėl svarstydamas minėtus klausimus pasitelksiu ne vien Heideggerį bei Maceiną, bet ir Proustą bei Baricco.

Globalumas kaip kultūrinė niveliacija

Baricco knygoje *Next* pateikia globalizacijos pavyzdžių: bet kurioje pasaulio vietoje galima nusipirkti kokakolos; galima investuoti į bet kurios šalies įmones; Tibeto vienuoliai naršo po internetą; mūsų automobiliai surinkti iš dalių, pagamintų įvairiuose žemynuose; internetu galima nusipirkti, ko širdis geidžia; Holivudo filmai rodomi ir yra pelningi visame pasaulyje. Toliau autorius nagrinėja, kiek šie pavyzdžiai reikšmingi. Jis pastebi: nors kokakola parduodama beveik visose pasaulio šalyse, kai kur (pavyzdžiui, Indijoje) jos išgeriama niekingai mažai; nors galima nusipirkti akcijų kitur, nacionalinės vyriausybės stoja piestu prieš svarbiausių įmonių išpardavimą; nors Kinijoje internetas prieinamas, Tibeto vienuoliai nenaršo po internetą; nors kiti automobiliai surenkami ten,

kur pigesnė darbo jėga, *Fiat* modeliai gaminami tik Italijoje; nors daug prekių parduodama internetu, tokiu būdu jų nuperkama mažiau nei vienas procentas; nors Holivudo filmai rodomi visur, tarkim, Prancūzijoje jie nėra labai populiarūs. Jeigu taip, ar tikrai globalizacija – toks reikšmingas faktas? Galbūt tai tėra išmonė, kuria visi patikėjome? Prie klausimo, kiek išmonė yra reali ir kokią vietą ji užima kultūros vyksme, dar grįšiu. Baricco mano, kad daugeliui atvejų apibūdinti užtektų švelnesnių terminų: internacionalizacija, kapitalo skvarba, kultūrinė niveliacija.

Pasak Baricco, šios tendencijos ryškios visais laikais: verslininkai siekia užkariauti svetimas rinkas, o kultūrinę ekspansiją išreiškia tiek Spielbergo, tiek Homero kūriniai. Tiesiog šiuolaikinės informacinės technologijos, leidamos daug greičiau įveikti erdvę, jas paryškino. Apie egzistencinę laiko ir erdvės sampratą dar kalbėsiu. Čia svarbu tai, kad laikas ir erdvė – žmogaus kultūros pasaulio veiksniai. Viena vertus, pakitęs erdvės įveikimo greitis formuoja mūsų kultūros tapsmą, kitaip sakant, tai apima ne tik mūsų fizinį judėjimą, bet ir kultūros vyksmą. Kiek šis vyksmas niveliuojantis, dar matysime. Kita vertus, mūsų kultūros plačiausia prasme poreikiai verčia mus didinti ar mažinti gyvenamojo pasaulio greitį. Beje, gyvenimas šiuolaikiniame didmiestyje ne tik labai greitas, bet ir labai lėtas: namo atstumą, kurį praeito šimtmečio pirmojoje pusėje dviračiu įveikdavo darbininkas, dabar automobiliu važiuojame dvigubai ilgiau. Taigi mes savo kultūros pasaulyje judame ir labai greitai, ir nepaprastai lėtai.

Aristotelis judėjimą supranta plačiai, kaip gyvenimo tapsmą nuo gimimo iki mirties, ir jį aiškina pasitelkęs akto bei potencijos doktriną. Čia jam iškyla tikrovės kaip tapsmo veiksnio klausimas. Kartu jis klausia, kokie įtikrovimo (*entelecheia*) kriterijai. Egzistencinės fe-

nomenologijos kontekste tai klausimai apie reiškinių realumą gyvenamojo pasaulio horizonte. Greitis ar lėta, neatsiejami nuo laiko ir erdvės suvokimo, nėra vien kūnų judėjimo charakteristika. Tai ir mūsų judraus pasaulio modusai. Judrumą jam teikiame mes, savo egzistencija nuo gimimo iki mirties atkovodami kultūros aplinką, kur iškildami daiktai įgauna realumą. Tikrovė čia nelyginant kelias, nužymėtas reikšmingais mūsų egzistenciniam projektui daiktams. Judėdami šiuo keliu mes ne tik trumpiname atstumą iki mirties, bet ir ilginame jį, atverdami vis naują egzistencinę perspektyvą, kurios šviesoje vis kitaip išskyla ir nuėitas kelias. Todėl judėjimas pirmyn yra visada ir judėjimas atgal, tai – prasminės visumos, apimančios praeities vertinimą ir ateities žiūrą, kūrimas. Praeitis ir ateitis čia neperskiriamos dabartimi: mūsų siekiai teikia mums vis naują mūsų praeities vaizdą, o šis savo ruožtu kreipia į ateitį.

Prisiminkime Augustiną. Jam dabarties akimirksnis – nepagaunamas, nes tuoj pat virsta praeitimi. Įveikti laiko problemą jis siūlo introspekcija, kuri apima individo praeities vertinimą kreipties anapusių šviesoje (Аврыцтин 1991). Heideggeris taip pat sutelkia dėmesį į individualią patirtį, kur dabarties akimirksnis gali sutalpinti visą praeitį būties myriop perspektyvoje, kuri, tarkim, atsiveria pakeleiviui namo, gaudžiant vakaro varpams (Heidegger 1997). Tiesa, Augustino vertikalčiai kreipčiai Heideggeris priešina horizontalų projektą, kuris be galo išplečia gyvenamąjį horizontą.

Mums čia svarbu, kad turime reikalą ne su praeitimi ar ateitimi skyriumi, o su mūsų gyvenamojo pasaulio rišlia visuma, nuolat reikalaujančia atnaujinti. Daiktai šiame kelyje išskyla kaip kelio ženklai, stabdantys arba greitinantys mūsų judėjimą, t. y. perkeltantys mus pirmyn ar atgal. Šia prasme jie – ir transcendentai, ir imanantai, nes verčia mus atnaujinti sa-

vo egzistencinį projektą, drauge tapdami jo dalyviais. Sudaiktinimas čia reiškia įtikrovinimą: kiek daiktai dalyvauja mūsų kūrybinėje kreiptyje, tiek jie yra tikroviški. Tikrovės sandai, leidžiantys mums kurti savo egzistenciją, nėra tik daiktai siaurąja prasme: lova, stalas, kėdė ar namas. Čia lygiai taip pat dalyvauja Kitas kaip asmuo, kurio sudaiktinimas reiškia, kad jis lygiai taip pat kreipia mūsų žiūrą pirmyn ir atgal. Tikrieji, tiesūs daiktai – ne tie, kuriuos matome ar liečiame kasdien, kurie plūduriuojantys praeinamos jūroje mums neiškyla kaip rodmenys. Mūsų vaiko pastatytas iš kaladėlių namas arba laukiantis grįžtant pakeleivio stalas Traklio eilėraštyje gali būti tikroviškesni už mūsų statydinamą namą arba stalą, prie kurio pietaujame, jei vienas ir kitas kreipia mus pakankamai toli pirmyn, o drauge atgal. Kita vertus, tiek namas iš kaladėlių, tiek stalas namie – mūsų kuriami daiktai. Ne tik todėl, kad namą pastatė mūsų vaikas, o apie stalą parašė mūsų mėgstamas poetas, bet todėl, kad vienas ir kitas atveria ateitį, kuri įprasmina praeitį. Tikroviškumas kaip tiesumas čia reiškia gebą atverti. Todėl Heideggeris tiesą apibrėžia kaip atvertį, proskyną (*Lichtung*) ar nepaslėptį (*aletheia*).

Taigi Kito (daikto ar asmens pavidalu) įtrauktumas į mūsų egzistencinę visumą tampa jo tikroviškumo (ir tiesumo) kriterijumi. Įtrauktumas suponuoja ir nuolatinę egzistencinio projekto ribų perkėlimą, t. y. kūrybinę mūsų rišlios visumos judrą. Maža to, tiesūs daiktai – vaiko pastatytas kaladėlių namas, pakeleivio stalas namie – išskyla mūsų kūrybinėje perspektyvoje ne tiek patys būdami sukurti, kiek dalyvaudami kuriant gyvenamąjį pasaulį kaip hermeneutinę judrią visumą, kur mes save suprantame kreipties į Kitą šviesoje. Vadinasi, tiesi žmogaus kūryba nukreipta ne tik į paskirus estetinius objektus, anot Dufrenne'o, bet ir į gyvenimo visumą, kuri reikalauja nuolatinio atveriančio atsinaujinimo. Todėl kultū-

ros pasaulis – ne paskirų meno, mokslo ar technikos fenomenų suma, o egzistencinė kūrybiškai plečiama visuma.

Panašią išvadą prieina Maceina savo kultūros apmąstymuose: „kultūra kaip žmogaus kūryba atveria visuminį požiūrį, o kultūros filosofija – viso gyvenimo perspektyvą“ (1991: 86). Tarpukariu Maceina buvo pernelyg veikiamas spekuliatyvios tradicijos, kuri neleido Kantui veikale apie estetiką¹ pasitelkti nė vieno meno pavyzdžio. Kultūros fenomenologija ir hermeneutika neignoroja kultūros reiškinių, nors jos atspirties taškas – gyvenamasis pasaulis kaip judri supratimo aplinka, kuri surišama mūsų kreiptimi, atvira tiek ateičiai, tiek praeičiai. Ar ši kultūrinė aplinka arba egzistencinė tikrovė – niveliuojanti, slopinanti žmogaus individualų kūrybinį polėkį? Su tuo susijęs klausimas apie kultūros prigimtį: ar kultūra tėra antrinė egzistencijos atžvilgiu², t. y. šalutinis egzistencinės kūrybos produktas, skirtas viešai vaikioti, vadinasi, ir nuvalkioti. Jeigu taip, kultūra sietina su tokiais globalizacijos padariniais kaip individualių skirčių naikinimas, ekspansija ir rasizmas, visas būties sferas persmelkiantys prekiniai piniginiai santykiai. Ar kultūros plėtra ir globalizacijos skvarba žengia koja kojon? Ar kultūra tarnauja globalizacijai taip prarasdama savo egzistencinį išskirtinumą? Koks kultūros ir egzistenciniu projektu besirūpinančios filosofijos santykis? Jei filosofija – kultūros dalis, ar kultūros korozija nepersiduoda filosofijai? Prieš grįždamas prie šių klausimų, bandysiu rekonstruoti Heideggerio pažiūras į kultūrą.

¹ *Sprendimo galios kritika.*

² Plg. Lévinio polemiką su Heideggeriu dėl etikos pirmumo ontologijos atžvilgiu (Левинас 2000).

Egzistencinė kultūros traktuotė

Rašinyje *Apie tiesos esmę* (1976) Heideggeris, polemizuodamas su Spengleriu, nepritaria požiūriui, kad „filosofija – ‘kultūros’ ‘išraiška’ ir kuriančios žmonijos puošmena (*Zierde*)“ (1976: 200). Filosofija, kaip žmogaus būties (*Dasein*) apmąstymas, esanti pamatinė, ji pirmesnė už bet kokią kūrybą, kuria apibūdinama kultūra³. Ar egzistencinės kūrybos sandara ypatinga? Kuo ji pasižymi? Ar kultūrai, kaip žmogiškajai kūrybai, nebūdinga ta pati sandara?

Akivaizdu, kad kultūra – nevienalytė. Mes kalbame apie masinę kultūrą, srūvančią tais pačiais kanalais, kurie naudojami niveliuojančioms globalinėms užmačioms. Atrodo, tai turi omeny ir Heideggeris, kalbėdamas apie *das Man* stichiją, praeinumą (*Gangbare*), kur viešpatauja prietarai ir šnekalai. Jei taip, turėtume sutelkti dėmesį į masinės kultūros antipodą – elitinę kultūrą, kurios sandara taptų modeliu ar net norma. Nuo masinės ir elitinės kultūrų skyrimo atsiribosiu ne tik todėl, kad riba tarp jų visiškai neaiški: „klasikiniame“ mene apstu pataikavimo publikai⁴, o į elitines meno galerijas smelkiasi populiarioji kultūra⁵. Maža to, elitinės kultūros iškėlimas skatina genijaus estetiką ir ezoterinį filosofavimą, kuris nesuderinamas su mūsų kultūros tyrimų ramsčiu – egzistencijos fenomenologija kaip atvira kreiptimi į gyvenamąjį pasaulį. Beje, pats Heideggeris šnekalus laiko egzistencialu, taip juos prilygindamas rūpesčiui, atveriančiam autentišką būtį. Galiausiai masinės ir elitinės kultūros perskyros atsisakau remdamasis prielaida, kad vienos ir kitos sandara analogiška. Kokia ta sandara? Ar šios kultūrinės skirties atsisa-

³ Pavyzdžiui, taip kultūrą apibrėžia Maceina (1991).

⁴ Alessandriui Baricco tokio pataikavimo pavyzdys – Verdi *Traviata*.

⁵ Pavyzdžiui, A. Warhallo menas akivaizdžiai paveiktas populiariosios kultūros.

kymas nereiškia, kad visos žmogaus kūrybos apraiškos traktuojamos pagal vieną schemą? Ar tai nėra kitoks kultūros niveliavimas, kurį perša spekuliatyvioji filosofija?

Grižkime prie egzistencijos filosofijos. Kaip minėta, Heideggeris kalba apie autentišką (*eigentliche*) ir neautentišką egzistenciją. Ar pastaroji sietina su globalios masinės kultūros poveikiu individui? Neautentiškas savęs supratimas – „egzistencijos pasimetimas tarp kasdienių daiktų ir žmonių“ (Heidegger 1989: 228). Ar kasdieniai daiktai ir žmonės sudaro niveliuojančią kultūros aplinką, kuri daro mus globalizacijos strategijų taikiniu? Jeigu taip, autentiška egzistencija ir masinė kultūra – nesutaikomi. Dėl to supriešinama ne tik masinė bei elitinė kultūra, bet ir visuomenė bei individas, o to siekiau išvengti. Tam prieštarauja ir čia-būties (*Dasein*) kaip sambūvio pasaulyje traktuotė. Intencionalumas, apimantis nukreiptumą į Kitą ir egzistencinio projekto atvirumą, – pamatinis žmogaus būties sandas: „intencionalumas neatskiriamas nuo čia-būties egzistencijos, egzistavimas – veikiantis tarp kitų esinių būtis“ (1989: 224).

Sakėme, kad egzistencinis projektas reikalauja nuolat peržengti gyvenamąją supratimo visumą, kurią tapatinau su kultūros pasauliu. Husserlis tai vadina fenomenologine redukcija, kuri apima senosios žiūros suskliautimą (*epochē*) ir sąmonės atvirumą naujiems reiškiniams. Todėl gyvenamasis pasaulis – judrus, o jo supratimas, kuriuo skleidžiasi egzistencinis projektas, teikia mums naują rišlią visumą, kur praeitis iškyla ateities tikslų šviesoje. Judrumą egzistencijai teikia Kitas, kaskart perkeliantis mūsų egzistencinio projekto ribas. Tęsdamas Lévino liniją, „Kitas“ rašau didžiąja raide, bet ne todėl, kad jis išreiškia etinę individo kreiptį, o etika, pasak Lévino, – pirmiau ontologijos ir, žinoma, kultūros. Nors etiniai aspektai taip pat iškyla, čia svarbesnės egzistencijos ir

kultūros sąsajos. Minėjau, kad Kitas gali iškilinti tiek asmens, tiek daikto pavidalu. Kol kas suskliauskime šias reikšmes ir paklauskime: koks Kito vaidmuo egzistenciniame projekte, t. y. individui kuriant savo gyvenamąjį pasaulį? Ar tai – jo individualus pasaulis? Ar jis pats nedalyvauja kitam individui steigiant savo egzistencinę (kultūrinę?) aplinką?

Neigiamą Heideggerio nusistatymą niveliuojančios kultūrinės aplinkos atžvilgiu, atrodo, patvirtina jo teiginys, kad „autentiška egzistencija apibrėžiama pasirenkant savo egzistencinę čia-būtį, neautentiška – kitų apibrėžiama“ (1989: 243). Kitaip tariant, mes patys – ne kiti už mus – turime kurti savo egzistencinį projektą, kurio perspektyvoje iškiltų gyvenamoji visuma, kur supratimo kelias jungtų ateitį ir praeitį. Sakėme, kad supratimo kelias nužymėtas daiktais, kurie nurodo mūsų judėjimo kryptį ir greitį. Be šių rodmenų, kurie, išplėsdami kultūrinę visumą, mus kaskart perkelia, mūsų egzistencija būtų statiška, nejudri ir – negana to – nelaisva. Egzistencija neatsiejama nuo laisvės kaip galimybės kurti savo gyvenamąją visumą, kurios supratimas yra savęs kaip galimybės projektavimas⁶. Egzistencinės galimybės iškyla tik atvirame pasaulyje, kur mes nuolat plečiame savo žiūrą, taip peržengdami nusistovėjusią gyvenamąją aplinką. Gyvenimas – nuolatinis judėjimas už savęs, plečiant savo kultūrinę erdvę. Daiktai (plačiausia prasme – ir žmonės) kaip rodmenys čia padeda mums persikelti tiek pirmyn, tiek atgal, suktis kaskart platesniu hermeneutiniu ratu, kuris mums leidžia save suvokti atsiveriančios erdvės horizonte ir, atvirščiai, tą erdvę išplėsti savo gyvenimo projektu.

Mes ne tik įmesti į savo kultūros – šalies, gyvenamojo meto, visuomenės – terpę, mes ją kuriame, šioje aplinkoje steigdami savo judrią

⁶ „Suprasti – projektuoti save (*sich entwerfen*) kaip galimybę“ (Heidegger 1989: 392).

gyvenamą visumą. Judrumas čia reiškia ir tai, kad mūsų kultūrinė aplinka nuolat plečiama, ir tai, kad mes keičiamės jos veikiami. Jeigu taip, kas kuria: mes daiktus ar daiktai mus? Mano darbinė tezė: ir mes kuriame daiktus, ir daiktai – mus. Kai sakau, kad mes kuriame daiktus, turiu omeny ne tai, kad mes – globalizacijos strategijų autoriai. Spaudžiami medijos preso, kaip tik esame jų aukos. Kas šių strategijų autorius: politikai, bankininkai, reklamos užsakovai, Holivudo produkcijos plintotojai? To niekas nežino. Pasak Baricco, tai primena sniego griūtį, kai keliems žmonėms pradėjus šaukti visi puola bėgti. Heideggeris tai vadina *das Man* stichija, kur panardinti ne mes mąstome ar kalbame, o už mus mąsto ar kalba. Baudrillard'as kalba apie fatalias strategijas, kuriomis daiktai mums keršija už mūsų kultūrinį rasizmą. Todėl ir teigiame, kad daiktai kuria mus, anot Heideggerio, pasiglemždami mūsų tapatybę, autentišką egzistenciją.

Daiktai kuria mus ir kita prasme. Jie gali būti kelrodžiai, kreipiantys mūsų žvilgsnį į vis platesnį gyvenamąjį horizontą, taip leidžiantys išplėsti kultūros erdvę, į kurią kaskart save įkeliame. Nuo šios aplinkos erdvumo priklauso mūsų kūrybinio egzistencinio projekto sėkmė. Šią aplinką, o drauge savo egzistenciją kuriame mes, padedami daiktų, kreipiančių mus tolyn už savęs ir sugražinančių mus savęsp. Taip mes kuriame daiktus, o daiktai – mus. Kelrodis čia gali būti ir daiktai, ir žmonės ar net Dievas. Šia prasme kalbėjau apie sudaiktinimą: žmogus ar Dievas mūsų kūrybiniame kelyje nuo gimimo iki mirties išskyla kaip kreipiantis daiktas, kelrodis, perkeliantis egzistencinio supratimo ratą. Tai Kitas didžiąja raide kaip mūsų egzistencinės kūrybos dalyvis. Jei kultūrą apibrėžiame kaip žmogaus kūrybą⁷, Kitas tam-

pa svarbiausiu kultūros veiksmu, o jos pamatas – egzistencinė kūryba, t. y. savo būties projektavimas atviraime pasaulyje. Pasaulis – atviras, kitaip neturėtų kur skleistis mūsų egzistencija, o jo atvirumą palaiko Kitas. Todėl Heideggeris teigia, kad čia-būties egzistavimo būdas – sambūvis (*Mitsein*) pasaulyje (*In-der-Weltsein*). Vadinasi, egzistencinis projektas reikalauja Kito dalyvavimo, o mes tampame gyvenamosios visumos kaip kultūros aplinkos sankūrėjais⁸. Ar pasiduosime bėgančiųjų gatve psichozei, ar tapsime globalių strategijų aukomis, priklauso nuo mūsų gyvenamojo projekto talpumo ir mūsų kuriamos kultūros aplinkos erdvumo.

Nors mes įmesti į savo aplinką, mūsų egzistencinis projektas sprogdina ją, tos pačios aplinkos daiktams tampant katalizatoriais. Štai kodėl nesiekiamo atskirti elitinės ir masinės kultūrų: ir vienos, ir kitos reiškiniai gali tapti kelrodžiais, sudarant naują rišlią gyvenimo visumą. Kavos reklamos muzikinis motyvas, išgirstas virtuvėje plaunant indus, gali priversti suklusti, suskliautus tiek juslinę aplinką, tiek įkyrias mintis, ir pasiryžti naujiems darbams. Ir atvirkščiai, galime likti kurti Rinkevičiaus diriguojamai Mahlerio simfonijai, kuri grojama rinktinei publikai. Egzistencinės kūrybos požiūriu negali būti perskyros tarp masinės ir elitinės kultūros, nebent tarp nejudraus ir judraus pasaulio, kuriamo drauge su Kitu. Kelrodis čia gali būti ne tik empirinės aplinkos jusliniai, bet ir vaizdiniai, idėjos ar literatūriniai pramanai. Gaudžiantis varpas Heideggerio interpretuojamame Traklio eilėraštyje šiuo požiūriu gali būti svarbesnis už skambančius Vilniaus arkikatedros varpus. Pirmasis paremia žmogaus egzistencijos myriop koncepciją, antrieji tik trukdo susikaupti rašant šias eilutes.

⁷ Plg.: Maceina *Kultūros filosofijos įvade*.

⁸ Maceinos terminas.

Traklio pramanytas varpas, padedantis atpažinti mūsų būtį myriop, šia prasme tikroviškesnis, tiesesnis už mūsų klausos gaudomus, bet proto išstumiamus garsus. Mes įtikroviname daiktus ir reiškinius, išskeldami juos sau kaip kelrodžius, bet ne apžiūrėję ir apčiupinėję. Jeigu taip, ir Dievas – gyvenimo kelrodis – gali tapti tikroviškesnis už daugumą regimų ir apčiuopiamų esinių. Kita vertus, mes patys užauginame Dievą kaip vaizdinį⁹ ir siekiame lygiuotis į jį. Tai nuolatinis gyvenimo ribų perkėlimas naujos egzistencinės visumos labui.

Sakėme, kad gyvenimo kaip judraus įtikrovinimo (*entelecheia*) sampratai pradžia davė Aristotelis. Heideggeris egzistenciją traktuoja kaip judrią visumą. Tai ne tik laikškas kelias nuo gimimo iki mirties, tai – nuolatinis egzistencinio projekto perkėlimas į vis platesnį gyvenimo horizontą: nors mums skirtas laikas nuolat mažta, gyvenimo erdvė, apimdama tiek ateitį, tiek praeitį, vis plečiasi. Todėl artėdami į mirtį mes drauge grįžtame prie savo ištakų, namo, prie stalo su duona ir vynu, anot Traklio ir Heideggerio. Grįžtame aidint varpams, kurie poetiniu žodžiu atveria mūsų laikšką būtį myriop. Vis dėlto ši atpažinimo akimirka – nepaprastai talpi, ji apima praeitį mūsų pasiryžimų šviesoje, todėl grįžimas – kaskart naujas. Tad judėjimas myriop nereiškia savo gyvenimo trumpinimo, priešingai, jis vis plečiamas, nes apima vis didesnę erdvę nuo pat gimimo. Tai vis naujas gyvenimo įtikrovinimas, dalyvaujant Kitam kaip supratimo šiame pasaulio horizonte laidininkui. Mūsų gyvenimas – egzistencinė kūryba, reikalaujanti Kito (daikto, žmogaus ar Dievo pavidalu) dalyvavimo.

Kitas ne tik padeda suskliausti prietarais tapusias mąstymo schemas ir išplečia gyvenamojo pasaulio horizontą, laiduodamas nuolatinę

gyvenimo judrą. Kitas tampa supratimo, vadinas, ir vis naujo grįžimo namo sąlyga. Nors Kitas padeda atpažinti savąją būtį myriop, pačią mirtį jis nukelia į horizonto begalybę: šis atpažinimas verčia mus judėti Kito nužymėtu keliu, vedančiu ratu, kurio spindulys vis didesnis. Maža to, net po mirties mūsų gyvenimo visuma, Kito suprantama kaskart kitaip, gali dalyvauti judrioje gyvenimo horizonto plėtroje, šįkart pati tapdama rodmeniu. Tai judrus kultūrinio sambūvio pasaulis: mes įgyjame savo gyvenimo visumą dalyvaudami Kito gyvenamojo horizonto plėtroje, net jei mūsų ir nebėra. Ir atvirkščiai: mūsų egzistencinio projekto šviesoje Kitas tampa vis pilnesnis, vadinas, ir tiesesnis bei tikroviškesnis.

Egzistencijos ir kultūros sąveika

Tikroviškumo kriterijus, kaip minėta, yra įtrauktumas į egzistencinę visumą, kuri nuolat pilnėja mūsų kelyje, kreipiamame Kito kultūros laukais. Judria sąveika su Kito kaip tik ir skleidžiasi kultūra kaip mūsų egzistencinis projektas, palaikomas ir kreipiamas kito esinio gyvenamosios visumos. Todėl tikroviškumą suteikia rodmeniškumas, galimas dėl esinių nukreiptumo ir atvirumo kultūros pasaulyje, kur esiniai susaistyti egzistenciniais saitais. Jeigu kultūros pasaulį suprantame kaip judrią visumą, kur skleidžiasi egzistencinė kūryba, dalyvaujant Kito atviram horizontui, nebėra prieštaravimo tarp kultūros ir egzistencijos. Ginčai dėl vienos ar kitos pirmumo taip pat bevaisiai, nes egzistencija skleidžiasi kultūros aplinkoje, kuri savo ruožtu išlieka judri tik kaip egzistencinių projektų sąlytis. Kultūros pasaulio judrumas čia reiškia ir jo autentiškumą: tik nuolat besiplečianti, t. y. atvira ir nukreipta, gyvenimo visuma yra autentiška arba kultūriškai gyvybinga. Meninė išmonė čia yra kaip egzistencinis rodmuo, o empiriniai daiktai iškyla šioje

⁹ Plg.: Kantas: Dievas – idėja.

kultūrinėje aplinkoje. Būdama pramanyta, t. y. sukurta, ji ne mažiau tikroviška. Priešingai, jos tikroviškumas kaip rodmeniškumas sąlygotas kūrybiškumo: mes kuriame savo egzistencinį projektą.

Anot Heideggerio, „baigtinumas (*ens finitum*) nulemtas kūriniskumo (*ens creatum*)“ (1989: 215). Baigtinumo supratimas suponuoja laikišką žmogaus egzistenciją. Kaip tik todėl Heideggeriui neegzistuoja nei Dievas, nei akmuo, nei asilas. Lieka neaišku, kaip susiję baigtinumas ir kūriniskumas. Tai kita klausimo apie egzistencijos ir kultūros sąsajas plotmė: jeigu baigtinė žmogaus būtis skleidžiasi kūrybiškai, ar tai nesutampa su kultūros kaip žmogaus kūrybos vyksmu? Be to, čia iškyla klausimas, ar Kitas, kurį apibrėžėme kaip aktyvų egzistencinio projekto kultūros aplinkoje veiksnį, gali turėti Dievo ar daikto, t. y. laikiškai neegzistuojančių esinių, pavidalus.

Tiek amžinas Dievas, tiek savo baigtinumo nesuvokiantis asilas, tiek laiko išbandymams atsparus akmuo neegzistuoja laikiškai. Jie nekuria savo egzistencinio projekto būties myriop šviesoje. Ar tai reiškia, kad jie nedalyvauja mums kuriant savo egzistencinį projektą, nes nevyksta gyvenimo horizontų susiliejimas? Ar Kitas tėra egzistuojantis esinys, t. y. baigtinė žmogaus būtis? Jei taip, kultūros prasme reikšmingas tėra savo egzistenciją kuriantis žmogus. Tai, atrodo, patvirtina Heideggerio tezė apie baigtinumo, t. y. laikiškos egzistencijos, ir kūriniskumo, t. y. žmogaus kultūros, sąsajas. Ar kultūros veiksnys tėra egzistuojantis esinys, o jį skleidžiasi tik susiliejant egzistencinių projektų horizontams?

Į pastarąjį klausimą galima atsakyti ir teigiamai, ir neigiamai. Iš to, kas pasakyta, aišku, kad kultūros veiksniai gali būti tiek daiktai, tiek Dievas, kitaip sakant, laikiškai neegzistuojantys esiniai. Tiesa, jie tokie tampa tik dalyvaujant mūsų egzistenciniame projekte. Mūsų

gyvenimas be jų – sustingęs, nes jie verčia mus nuolat peržengti save, įtraukiant juos į vis naują hermeneutinę visumą, apimančią kaskart didesnę erdvę nuo gimimo iki mirties. Daiktiskumas šiame kontekste kaip tik reiškia tikroviškumą arba įtrauktumą, apimančių rodmeniškumą. Daiktas, esantis už mūsų, t. y. Kitas, mums rodo kelią, kuriuo eidami vis judame pirmyn. Net grįždami mes naujai suprantame savo praeitį, o drauge ir ateities perspektyvą, kaip tai mato Proustas. Prousto daiktai – pamirktas pyragaitis, grindinio akmuo, vandentiekiu ošiantis vanduo – supa jį ir juolab mus, skaitytojus, ne empirine prasme. Tai naujovės, perkeliančios mus naujiems tikslams, nors šie daiktai išnyra iš praeities. Proustas su mumis juos kuria kaskart iš naujo, vis kitoms kartoms skaitant jo romanus. Mes juos atpažįstame kaip Kitą, kurį įtraukiame į savo egzistencinį projektą ir kuris jį be galo išplečia. Todėl šie daiktai – tikroviškesni už empirinius objektus. Tikroviškesni jie ir dėl kūriniskumo: ir mes juos kuriame, ir jie – mus. Būdami kūriniski jie yra kultūros aplinkos dalys, kurios reikalauja vis naujos mūsų egzistencinės visumos. Kadangi savo egzistenciją mes kuriame dalyvaujant Kitam daikto pavidalu, tai – ir kultūrinė visuma.

Panašiai Dievas, nors empiriškai neprieinamas, tampa tikroviškas, dalyvaudamas mums kuriant egzistencinę ir kultūrinę visumą. Taip kultūros hermeneutika ir fenomenologija padeda įveikti sunkumus, iškilusius egzistencinėje fenomenologijoje. Sartre'ą šie sunkumai priverė tvirtinti: „jei Dievas egzistotų, niekas nepasikeistų“ (Sartre 1959: 95), vis tiek žmogus laisvai steigtų savo egzistenciją. Po mūsų kelionės galima pasakyti kitaip: Dievas mums iškyla kaip tikras, jeigu jis dalyvauja mums vis kuriant savo egzistenciją. Tikresnis už juslėms prieinamus daiktus, jis yra mūsų kūrybinės egzistencijos veiksnys.

Galima paprieštarauti: pamirktas pyragaitis ar grindinio akmuo išreiškia Prousto kultūrinę egzistencinę aplinką. Panašiai Dievas reprezentuoja mitinį pasaulėvaizdį, anot Bultmano. Vadinasi, jie mums prieinami tik kaip kažkieno egzistencinė patirtis, leidžianti susiliesti mūsų ir kito egzistencinio projekto autoriaus horizontams. Kitaip sakant, turime reikalą ne su daiktais ar Dievu, o su kitų žmonių egzistencine aplinka¹⁰, kurioje jie išskyla. Tai ne prieštarauja, bet patvirtina mūsų tezę apie egzistencijos ir kultūros sąsajas: Kito egzistencija mums prieinama tik dėl abipusio kūriniskumo, t. y. nuolat mūsų su Kito pagalba kuriamos kultūrinės aplinkos, kuri drauge – ir supratimo horizontas. Be šios vis atsinaujinančios kultūrinės aplinkos daiktai liktų nebylūs, o mes – uždari, vadinasi, nejudrūs ir nelaikiški esiniai, mintantys vien savo vidiniais ištekliais. Jei šie „genijaus“ ištekliai, įkrauti dieviška energija gimimo metu, nuolat nepapildomi, negalima ne tik jo kūryba, bet ir šios kūrybos supratimas. Genijaus estetika nesuderinama su kultūros hermeneutine fenomenologija.

Mūsų kūrybos, o drauge kultūros samprata pagrįsta abipusiu atvirumu ir nukreiptumu kultūros aplinkoje: viena vertus, daiktai nuolat mus verčia judėti peržengiant savo kultūrinę aplinką, kur jie įtraukiami. Taip daiktai, visada būdami jau sukurti kito kultūros dalyvio, dalyvauja mums kuriant savo egzistencinį projektą. Būdami niekieno, kitaip tariant, objektyvūs¹¹, jie negalėtų dalyvauti mūsų kultūros projekte, nes jų atpažinimas paremtas priklausymu aplinkai, kultūros varpais susyjančiais su mūsų kuriama egzistencine aplinka. Taip jie kultūros sankūryba įtraukiami į mūsų egzisten-

cinę erdvę ir drauge ją praplečia. Net gamtos vaizdai mums atsiveria kaip didingi arba grėsmingi¹², atliepdami mūsų egzistencinius siekius. Mūsų stebima gamta jau nurodo kitų kultūros dalyvių, tarkim, romantikų, vaizdinius, kurie susilieja su mūsų kultūrinėmis intencijomis. Tai ir vadinu įtikrovinimu: „objektyvūs“ daiktai sau, mūsų niekur nekviesdami, yra visiškai nerealūs, nors juos ir liečiame kasdien. Lygiai taip Dievo realumo kriterijus yra ne jo prieinamumas julsėms, bet įtrauktumas į mūsų kartu su juo kuriamą kultūros ir egzistencijos aplinką. Kitaip tai vadinu rodmeniškumu.

Išvados

Tarp kultūros objektų ir mūsų kuriamos egzistencijos – hermeneutinio rato santykis. Mes kuriame kultūrą kaip savo egzistencijos aplinką. Egzistencijos projektas savo ruožtu galimas tik kultūros aplinkoje. Tai hermeneutinis fenomeno kaip dalies ir gyvenimo kaip visumos santykis, kur dalis formuoja visumą, o ši – dalį. Kultūros objektai gali netapti mūsų egzistencinio projekto dalimi. Jie gali daugintis, plisdami internetiniais kanalais. Tačiau jų plitimo greitis neturi nieko bendra su mūsų egzistencine judra. Informacinių technologijų palaikomas greitis gali reikšti egzistencinį ir kultūrinį sąstingį, kurį atitinka nepaprastai lėta mūsų kelionė namo, patekus į transporto spūstį. Kultūros reiškiniių objektyvumas, kai jie nedalyvauja plečiant mūsų gyvenamąją visumą, reiškia, kad šie objektai – netikri. Globalizacijos neigiamos tendencijos kaip tik ir sietinos su netikroviškų esinių dauginimu.

¹⁰ Indijos katalikams Dievas sutaikomas su vedų tradicija, o Vašingtono katedroje pavaizduotas Dievas Tėvas tarsi Holivudo filmų herojus.

¹¹ Kokius juos mato mokslas.

¹² Romantikų pastangomis kalnai tapo didingi, iki tol jie buvo grėsmingi.

LITERATŪRA

- Baudrillard, J. 1990. *Fatal Strategies*. New York–London: Semiotext(e)/ Pluto.
- Baricco, A. 2004. *Next*. Vilnius: Alma littera.
- Bultmann, R. 1985. *Neues Testament und Mythologie*. München: Chr. Kaiser Verlag.
- Dufrenne, M. 1973. *The Phenomenology of Aesthetic Experience*. Evaston: Northwestern University Press.
- Heidegger, M. 1989. „Die Grundprobleme der Phänomenologie“, in *Gesamtausgabe*, Bd. 24. Frankfurt am Main: Vittorio Klostermann.
- Heidegger, M. 1976. „Vom Wesen der Wahrheit“, in *Wegmarken. Gesamtausgabe*, Bd. 9. Frankfurt am Main: Vittorio Klostermann.
- Kantas, I. 1991. *Sprendimo galios kritika*. Vilnius: Mintis.
- Maceina, A. 1991. „Kultūros filosofijos įvadas“, in *Raštai*, t I. Vilnius: Mintis.
- Sartre, J.-P. 1959. *L'existentialisme est un humanisme*. Paris: Les éditions Nagel.
- Августин, А. 1991. *Исповедь*. Москва: Renaissance.
- Левинас, Э. 2000. *Тотальность и бесконечное*. Москва; Санкт-Петербург: Университетская книга.

CULTURE AS EXISTENTIAL CREATION

Tomas Kačerauskas

Summary

The author analyses culture as an existential creation. The living world is treated as a creative environment which is developed by a participant of culture. The author suggests the cultural world to be a dynamic whole where existential creation is developed. According to the author, existence is developed in the cultural environment which is dynamic while it is a space of the interaction of different existential

projects. The other thesis deals with the authenticity of the cultural phenomena. The whole, which is dynamic, i.e. open and intentional, is authentic. The author argues that artistic fiction serves as an existential factor, and empirical facts emerge only in the cultural environment.

Keywords: existential project, culture, environment, globalization.

Itikta 2006 03 12